

УДК 33. 339

ЭКОНОМИКАНЫ КЛАСТЕРЛІК ДАМУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Макенова Г.У.,

Аль-Фараби атындағы ҚазҰУ докторанты,
Нархоз университетінің оқытушысы
Алматы, Қазақстан республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты – экономиканы кластерлік дамытудың шетелдік тәжірибесін ұлттық экономикалардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторларының бірі ретінде қарастыру. АҚШ, Еуропалық Одақ, Үндістан, Ресей және Қытай сияқты елдердің кластерлік модельдері талданады.

Әдістемесі – зерттеу шетелдік зеттеушілердің еңбектерінің негізінде М. Портер, М.Муро, Б.Кац және басқа да ғалымдардың салыстырмалы талдауымен жүргізілді. Сонымен қатар, өзгермелі факторлардың тәуелділігін анықтайтын корреляция коэффициенті анықталып және экономиканың дамуына әсер етуші айнымалылардың бірінің негізінде диаграмма құрастырылды.

Ерекшелігі/Құндылығы – автор кластерді дамытудың үлгісін сипаттайды және кейбір ұлттық кластерлік саясаттың негізгі артықшылықтары мен әлсіздігін анықтайды.

Қорытындысы – зерттеу қорытындысында инновациялық ортаны қалыптастыратын өзара әрекеттесетін факторлар, аймақтардағы қолайлы инвестициялық климат пен кластерлік қатысушылар үшін инновациялық құрылым қарастырылған.

Түйін сөздері – кластер, ұлттық кластерлік модельдер, өнеркәсіп кластері, артықшылығы, корреляция.

JEL classification: F02

FOREIGN EXPERIENCE OF THE CLUSTER ECONOMY DEVELOPMENT

Makenova G.,

Doctoral Student of Al-Farabi KazNU,
Lecturer at the University of Narxos
Almaty, The Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose – consideration of the foreign experience of cluster development of the economy as one of the factors of increasing the competitiveness of national economies. Clustering models of developed and some developing countries, like the USA, some countries of the European Union, India, Russia and China are analyzed.

Methodology – the study was conducted using a comparative analysis of foreign researchers M. Porter, M. Muro, B. Kac and other scientists. The correlation coefficient r is determined, which determines the dependence of the variable factors. And a diagram is constructed on the basis of one of the variables that affects the development of the economy.

Originality / Value – the author describes the model of cluster development and identifies the main advantages and weaknesses of national cluster policies.

Findings – in conclusion of the study, the interacting factors that shape the innovation environment, a favorable investment climate in the regions and an innovative structure for the cluster participants are considered.

Keywords – cluster, national clustering models, industrial cluster, advantage, correlation.

КІРІСПЕ

Кәсіпкерлікті ынталандырудың мемлекеттік саясаты әлеуметтік және экономикалық өсуге же-туге бағытталған көптеген елдерде компаниялардың белсенді өзара іс-қимыл үдерісі жүріп жатыр. Өртүрлі елдерде географиялық тұрғыдан шектелген аумақтарда өндіріс, ғылыми, техникалық және са-уда байланыстары негізінде жетекші ірі фирмалардың айналасында топтастырылған шағын және орта кәсіпорындар қауымдастықтарының табысты дамуында өзін көрсететін жалпы заңдылық бар [1].

Кластерлер – белгілі бір саладағы өзара байланысты компаниялар мен мекемелердің географиялық шоғырлануы. Кластерлер бәсекелестік үшін маңызды өзара байланысты салалар мен басқа да объектілерді қамтиды. Оларға, мысалы, компоненттер, механизмдер мен қызметтер сияқты мамандандырылған материалдарды жеткізушілер, сондай-ақ мамандандырылған инфрақұрылымдық жеткізушілер [2].

Сонымен қатар, М.Портер кластерлердің үш қасиетіне назар аударды: географиялық орналасу, кәсіпорындар арасындағы өзара байланыс және өнеркәсіптің технологиялық өзара байланысы [3].

М. Портердің айтуынша, «тиімді жұмыс істейтін кластерлерді дамыту - дамыған экономиканы алға жылжытудың маңызды құралдарының бірі» [4]. М.Муро және Б.Кац АҚШ экономикасындағы кластерлердің рөлін ерекше атап өте отырып, олардың қызметі - Силикон алқабындағы атақты технологиялық кластерден Вермонт ірімшік кластеріне дейін - синергетикалық әсерге негізделген тиімділіктің өсуін атап өтеді [5].

Экономиканы кеңістіктік ұйымдастырудың кластерлік формасына практикалық қызығушылығы кластерлік саясатты әзірлеу және іске асыру маңызды мемлекеттік міндет, инновациялық қызметті ынталандырудың бір жолы және өңірлердің ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін көптеген шет елдердің аймақтық дамуының стратегиялық басқаруындағы белгілі бір жетістіктермен түсіндіріледі [6].

Бірқатар дәрежеде кластерлердің шығу тегі мен жұмыс істеуінің белгілі бір принциптері М. Фельдман, Дж Шумпетер, А. Маршалл және басқалардың шығармаларында сипатталған. Олардың зерттеуіне елеулі үлес қосқан Е. Глэйзер, А. Страусс, А. Дюбуа, Г. Бекаттини, Т. Брешнан, А. Бйорг, М. Майлс, М. Хуберман, М. Муро, Б. Кац, Ф. Хубер және басқалары.

Қазіргі уақытта кластерді дамыту тұжырымдамасы бірте-бірте салалық аумақтық көзқарасты халық шаруашылығын басқаруға ауыстырады және ұлттық әлеуметтік-экономикалық жүйенің модернизациялық серпілісін қозғалысқа әкелетін маңызды фактор ретінде қарастырылады деп сеніммен айта аламыз.

ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ БӨЛІМІ

Қазіргі уақытта аймақтық экономикалық дамудың стратегиясы мен тактикасын талқылаудағы негізгі мәселелердің бірі – экономиканың кеңістіктік ұйымдастырудың жаңа, одан да алға басатын нысандарының бірі экономикалық кластер болып табылады.

21 ғасырдың басында Ресейдегі кластерлік саясат федералдық деңгейде өнеркәсіптік және аймақтық саясаттың басымдықтарының бірі ретінде айтыла бастады. Ресей экономикасын диверсификациялауға арналған құралдар Ресей Федерациясының Инвестициялық қоры, сыртқы экономикалық қызметі және Даму банкі, Ресейдің венчурлық компаниясы, арнайы экономикалық аймақтар, технопарктер мен басқа да бастамаларды құрудың жаңа бағдарламасы болып табылады [7].

Кластер құра отырып, қатысушылар басқа заңды тұлғалармен салыстырғанда бәсекелестік артықшылықтарды алу үшін заңды тұлға мәртебесін сақтауға және сонымен бірге бір-бірімен ынтымақтасуға мүмкіндік беретін кеңістікте ұйымдастырушылық механизмді құрады. Нарыққа қатысушы заңды тұлға болып қала отырып, кластер резиденттері өз мақсаттарына ұмтылады және өз қызметі барысында өз мүдделері үшін әрекет етеді. Басқа нарық қатысушыларымен ынтымақтастық қосымша жеңілдіктер алу мүмкіндігімен түсіндіріледі [8].

Мемлекет ішінде кластерлер ішкі нарықтың өсуіне әкелуші қызметін атқарады және олардың тауарлар мен қызметтерін халықаралық нарыққа шығаруды қамтамасыз етеді. Кластерлер ұлттық өндірістерге техникалық жағынан дамыған елдерден кем емес, бәсекелестік артықшылықтарын дамытуға және қолдау көрсетуге мүмкіндік береді. Кластердің барлық фирмалары мамандандырылған зерттеулерге, тиісті технологиялар мен инфрақұрылымды дамытуға, ақпарат пен адами ресурстарына инвестициялайды.

Экономикалық өсу нүктелері ретінде кластерлер үкіметтің және жергілікті әкімшіліктердің назарын аударуға бағытталған үлкен инвестициялардың нысанасы болып табылады. Мұндай өндірістік құрылым салаға қарағанда тиімдірек, өйткені кластер ішінде фирмааралық байланыс жақсырақ.

Кластер өндірістің ауқымды әсерін тудырады, оның негізі фирмалардың біреуінің өнімдер мен қызметтердің жаңа түрлерін өндіруді ынталандыратын инновациялық ядросының болуы. Кластердің артықшылығы - өнімнің бірнеше түрін бір мезгілде өндіру. Топталған фирмалардың әртүрлі кәсіпорындарда өндірістік-технологиялық процестерді оңтайландыру және сыртқы өндірістік шығындарды азайту мүмкіндігі бар.

Осылайша, кластердің барлық қатысушылары еңбек өнімділігін арттыруға және өндіріс құнын төмендетуге мүмкіндік беретін кумулятивтік әсер мен мамандандырудың әсерінен қосымша бәсекелестік артықшылықтарға ие болады [9].

Дегенмен, кластер мүшелерінің тығыз ынтымақтастығы тәуелсіздіктің жоғалуына, нарықтағы қызметінің қарқындылығының төмендеуіне және нарыққа жаңа өнімдерді, технологияларды және қызметтерді дамытуды бәсеңдетуге әкеліп соқтырады.

Бұған жол бермеу үшін әлемдік нарықта олардың бәсекеге қабілеттілігін дәлелдеген бизнес орталықтарында құрылған кластерлік стратегиялар қолданылады. Сонымен қатар, негізгі күш нақты кластерлерді қолдауға және бұрын бір-бірімен байланыспаған компаниялар желісін құруға бағытталады. АҚШ-та кластерлік тәсіл аймақтық экономиканы дамыту стратегиясының негізі болып табылады [10]. Калифорниядағы Шарап кластерінің мысалында 680 коммерциялық вино зауыттары, сондай-ақ бірнеше мың тәуелсіз шарапшылар жатады [2].

Аризона, Калифорния, Коннектикут, Флорида, Миннесота, Солтүстік Каролина, Огайо, Орегон және Вашингтон сияқты мемлекеттер өңірлік дамудың бірқатар тиісті бағдарламаларын қабылдады және кластерлерді құруда көшбасшы болды. Штаттарда федералдық зертханалар, ғылыми орталықтар және университеттер жүргізетін аналитикалық тұжырымдар мен ұсынымдар негізінде кластерлер құруды бастау туралы комиссиялар қызмет жасайды. Комиссия болашақ кластерлердің қатысушыларын анықтайды, оларға ұйымдық және қаржылық қиындықтарды еңсеруге көмектеседі, сондай-ақ қолданыстағы кластерлерді нығайтуға және дамытуға үлес қосады. Әдетте бұл мақсаттар үшін бастапқы капиталды мемлекеттік басқару органдары бөледі, содан кейін жеке компаниялардың қаражаттары тартылады.

Бірыңғай модель болмағандықтан, АҚШ-тағы пайда болатын кластердің қажетті және тиісті құрылымын анықтау үшін осы салада ауқымды және терең зерттеулер жүргізілуде. Жүздеген қалалар мен аумақтар өздерінің кластерлік стратегияларын әзірледі. Американдық кластерлердің сипаттамасы олардың қызметі әріптестік принциптеріне негізделген және ғылыми зерттеуді (ҒЗТҚЖ) коммерцияландыруға бағытталған.

Құрама Штаттардағы аймақтық инновациялық кластерлерді қалыптастыру және нығайту міндеті ең маңызды ұлттық басымдықтардың қатарына кірді. Сонымен бірге, ұзақ мерзімді дамуды қамтамасыз ететін инновацияларды анықтауға және қолдауға ерекше көңіл бөлінеді.

Мемлекет федералдық келісім-шарт жүйесі арқылы мердігерлерге (ҒЗТҚЖ-ды орындаушылар) мынадай құқықтарды ұсынады [11]:

- мемлекеттің өндірістік жабдықтары мен ғылыми зертханаларын өтеусіз пайдалану;
- Мемлекеттік органдардан және мемлекеттік қорлардан шикізат сатып алудағы артықшылықтар (оның ішінде шетелде бірегей материалдарды сатып алғанда);
- салық жеңілдіктері (мысалы, ҒЗТҚЖ шығындарын есептен шығару құқығы);
- негізгі құралдардың мерзімінен бұрын амортизациясы;
- мемлекеттік жер учаскесін тегін жалға алу; компаниялардың жеке дамуын субсидиялау;

– кадрларды кәсіби қайта даярлау және өндірісті қайта құрылымдау немесе кәсіпорындарды, Құрама Штаттардың басқа аудандарындағы ғылыми орталықтарды қайта құрумен байланысты барлық шығындарды төлеу арқылы жаңа ғылыми, техникалық немесе әскери-техникалық тәртіпке көшу кезінде өндірісті трансформациялау.

Барлық осы шығындар, тапсырысты орындаушы фирманың немесе университеттің мемлекеттік тапсырыстың жалпы сомасы бойынша «заңды түрде рұқсат етілген» немесе «келісім бойынша келісілген» деп есептен алып тасталады.

АҚШ-тағы кластердің ең танымал мысалы - бірнеше жоғары технологиялар саласындағы дағдарысты басынан кешірген Силикон алқабы.

Осы Силикон алқабының жаңалығы ерекше инфрақұрылымы, арнайы бизнес-мәдениеттің болуы, білім беру және ғылыми мекемелердің шоғырлануы, венчурлық капиталдың дамыған нарығы, жақсы дамыған заңнамалық база және кең ақпараттық және кеңестік жүйенің болуымен түсіндіріледі.

Жоғары бәсекелестік және банкроттық рәсімінің салыстырмалы қарапайымдылығы көптеген компаниялардың ойынан жылдам шығуына әкеледі. Басқалары Силикон алқабында жұмыс істейтін қаржы ресурстарын тартудың тиімді механизміне сүйенеді, яғни ол стратегиялық инвесторды тарту үшін венчурлық капиталдан қосымша эмиссияға дейінгі жұмыстары арқылы жүргізіледі.

Өзара байланысты фирмалардың көп болуы, жаңа туындаған фирмалардың пайда болуы және жұмыс жүргізіп отырған кәсіпорындардың нарықтан кетуі және тұрақты ақпарат алмасуы, сыртқы әсерге қабілетті икемді жүйенің, «желілік экономиканың» пайда болуына алып келеді.

Осылайша, американдық тәсілде, қысқа мерзімдерде тиімсіз болып табылатын көптеген салалар бойынша ресурстарды көбейтуге әкеледі. Бірақ, нақты осы көптеген салалар бойынша бағыттар айналадағы өзгерістерге тез икемді түрде әрекет етеді.

Батыс Еуропа елдері ұсынған тәсілдерді «синтездейді». Мысалы, Германия мен Ұлыбританияда фирмалардың аймақтық орналасуына негізделген биотехнологиялық кластерлер құру бойынша бағдарламалар бар. Норвегияда үкімет теңіз кемелері саласындағы мамандандырылған фирмалар арасындағы ынтымақтастықты ынталандырады.

Финляндияда ағаш өнеркәсібі кластері дамыған, соның арқасында әлемдегі ағаш материалдарының 0,5% -дық әлемдік ағаш қоры арқылы, ағаш өнімдері бойынша әлемдік экспорттаудың 10% -ын қамтамасыз етеді, соның ішінде 25%-ы сапалы қағаз түрінде.

Инновациялық бағдарламаларды әкімшілік реттеуді жеңілдету арқылы ғылыми-зерттеу институттары мен өнеркәсіптік сектор арасындағы байланыстарды дамытуды ынталандырудың мемлекеттік саясаттың маңызды фактор болып табылады.

Мысалы, Австрия Экономикалық зерттеулер институты Ұлттық зерттеу орталығымен бірлесіп жүзеге асырған бағдарлама қажетті ақпаратты жинауға және өндеуге, нәтижесінде технологиялық инновацияларға негізделген кластерлерді құру бойынша ұсыныстарды әзірлеуге бағытталған.

Аталған бағдарламаға келесі модульдер кіреді: ұлттық инновациялық ынталандыру жүйесі, өнімділіктің өсуі, жұмыспен қамтудың өсуі, технологиялық саясатты реттеу және кеңес беру.

Ал Еуропалық Одақ (ЕО) деңгейінде «инновациялық желілер» маңызды рөл атқарады, мысалы, Еуропалық Бизнес Инновациялық Орталықтар (ЕБИО) желісі арқылы жүргізіледі [12].

Еуропалық Комиссияның бастамасы бойынша 1984 жылы коммерциялық емес ұйым ретінде, 160 бизнес-инновациялық орталықты (ЕБИО) және 70 қауымдастықты біріктіреді.

Инкубаторлар, технологиялық парктер, инновациялық және технологиялық орталықтар, ғылыми-зерттеу институттары, ақпараттық жүйелер, технологияларды трансферттеу орталықтары және басқа ұйымдар белсенді түрде жұмыс жасайды [12].

Өнеркәсіптік дамыған елдерге тән инновациялық кластерлер көптеген дамушы елдерде пайда болды. Соңғы онжылдықтарда бағдарламалау, ақпараттық және коммуникациялық технологиялар, фармацевтикалық және электронды өнеркәсіп секілді білімді қажет ететін іс-шараларды дамытуда елеулі жетістікке қол жеткізілген Үндістанның керемет үлгісін мысал ретінде қарастыруға болады.

Нарықтардың жаһандану жағдайында еліміздің қарқынды дамуы үшін 2000 жылдан бастап экспорттық-импорттық саясат арқылы арнайы экономикалық аймақтарды (АЭА) қалыптастырудан

тұратын стратегия жүзеге асырыла бастады. АЭА құрудың басты мақсаты - бәсекеге қабілетті экспорттық өнімдердің кедергісіз өсуіне жағдай жасау және елге валютаның жылдам ағынын жеңілдету.

Кластерлерді дамытудағы салыстырмалы түрде жаңа құбылыс - өз аймақтарынан тыс жерлерге және ұлттық шекарадан тыс жерге шығатын кластерлер санының өсуі, сондай-ақ халықаралық кластерлердің қалыптасуы. Мысалы, кейбір еуропалық кластерлер халықаралық деңгейге жетуге тырысады.

Бұл негізінен трансшекаралық жобаларда қолданылады, бірақ ол ғана емес. Осындай халықаралық кластерлердің мысалы ретінде Францияның кластерлерін біріктіретін және көршілес елдердің, Германия мен Швейцарияға іргелес жатқан Биотехнологиялық алқабын айтуға болады.

Осындай біріктірудің нәтижесінде күшті синергетикалық әсерге қол жеткізілді. Тағы бір мысал - Француз фармацевтикалық кластері, Луи Пастер университеті арқылы Монреальда жұмыс істейтін канадалық «In vivo» кластерімен жұмыс жасайды [13]. Мұндай ынтымақтастықтың өзара мақсаты – жеңілдіктерге қол жеткізу.

Өнеркәсіптік кластер және кәсіпкерлік агломерация - қазіргі әлемдегі жетекші және бәсекеге қабілетті артықшылықтарды индустриалды қайта жаңарту моделі.

Өндірістік кластерді модернизациялау құн тізбегіндегі төменнен жоғары деңгейге дейін жеткізілетін өнімдердің қосылған құнын арттыра отырып, құн тізбегін бақылайды. Өндірістік кластер бір немесе бірнеше жеткізу тізбегінен тұрады [14].

Өндірістік индустрия негізінен Қытай кластеріндегі бай және арзан құнды еңбек ресурстарымен сипатталады, яғни осындай салыстырмалы артықшылықтары бар. Қытай кластерін орташа арзан өңдеу технологиялық желісінде жаһандық құндылық тізбегіне айналдырады, Қытай кластерінің басым бөлігі бұрынғыша арзан жолмен дамудың жолындағы өнеркәсіптік кластерлер болып отыр [15].

Пекин-Тяньцзинь-Хэбэй интеграциясының дамуы ресурстарды интеграциялаудың жаңа кезеңіне өтті және ресурстарды біріктіру арқылы тасымалдау өнеркәсіптік кластердің артықшылығында болып табылады [14].

Ұлттық шекаралардан тыс экономикалық қызметті жүзеге асыруда кластерлердің пайда болуы және халықаралық кластерлердің дамуы, өндіріс пен нарықтың жаһандануы салдарынан қалыптасады. Нарықтар жаһандық сипатқа ие болғанымен, фирмалар арасындағы еңбек бөлінісі біртұтас болып, көп өндірістік, көп секторлы және көпұлтты болып жіктеле бастады.

Экономиканың өсуі, жаһандануы, экономикалық дамудың жаһандық, ұлттық және аймақтық өлшемдері арасындағы жаңа корреляцияны көздейді. Осылайша, болашақта кластерлердің табысты қалыптасуы, соның ішінде экономикалық өмірдің жаһандану үдерістеріне жауап беру қабілетіне байланысты болады [16].

Зерттеу тәжірибесіне сәйкес, жетілген жоғары технологиялық өндіріс ғылыми, инновациялық және әртүрлі типтегі өндірістік кәсіпорындар негізінде ғана жұмыс жасайды.

Ғылыми-технологиялық прогресс бүгінгі таңда жеке кәсіпорындар емес, олардың бірлестіктері, топтары, кластерлері және көлденең, тік және аймақтық байланыстары бар желілер арқылы сақталады.

АҚШ-тан кейін ЕО елдері мен дамушы елдер инновациялық кластерлерді дамытуда маңызды рөл атқаратын бірыңғай ғылыми саясатты қалыптастыру негізінде ресурстарды біріктіру идеясына келді.

Соңғы жылдардағы Үндістан елінің қарқынды бағдарламасы негізінде, ақпараттық және коммуникациялық технологиялар, фармацевтикалық және электронды өнеркәсіп салаларының дамуы айтарлықтай жетістікке жетіп отыр.

Ресей елінің кластерлік дамуы экономиканы кеңістіктік түрде жаңа дамыту тәсілі арқылы жүргізуде, яғни экономикалық кластер негізінде.

Осындай кластерлерді қалыптастыру кеңістіктік-ұйымдастырушылық деңгей арқылы әсер етеді және осы жағдай фирмалар үшін өз заңды тұлға мәртебесін сақтауға және бәсекелестік артықшылықтарына қол жеткізу үшін нарықтың басқа да субъектілерімен қызмет жасайды.

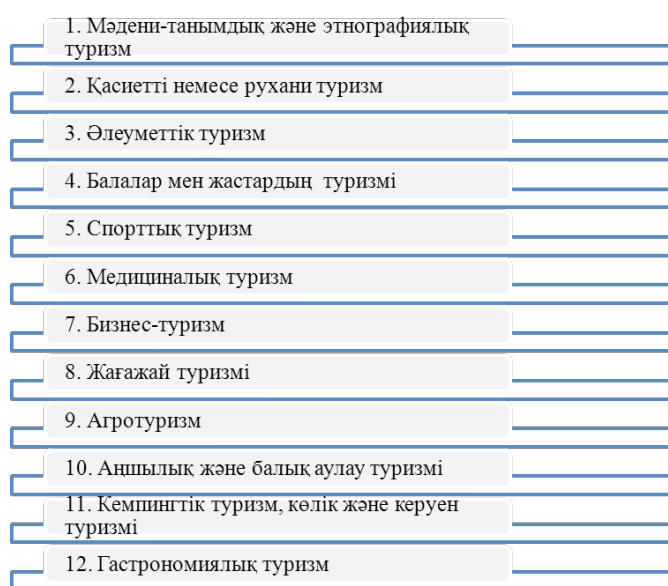
Қазір Қытайда өнеркәсіптік кластерлер дамып келеді. Өндірістік кластер мен кәсіпкерлік агломерацияны дамытуға басымдық үлкен.

Қазақстан Республикасы да кластер түрлерін дамытуға бағыт алып отыр. Шетелдік кластерлік тәжірибе көрсетіп отырғандай, экономиканың қарқынды дамуына осы бағыттардың қажеттілігін туындатып отыр. Қазіргі уақытта туризм саласы - Қазақстан үшін басым бағыттардың бірі болып табылады.

Қазақстан мемлекетінің басшысы Н.Назарбаевтың бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадамының 57 қадамындағы мәселе «Туристік кластерлер құруда үздік тәжірибесі бар стратегиялық инвесторларды тартуға» бағытталған [17].

2023 жылға дейінгі Қазақстандағы туристік саланың даму тұжырымдамасымен байланысты Қазақстан халқы Ассамблеясының «Үлкен ел - үлкен отбасы» атты ауқымды жобасына сәйкес жүретін болады.

2023 жылға дейінгі уақытқа бекітілген Қазақстан Республикасының туристік саласын дамыту тұжырымдамасы қабылданып отыр. Осыған сәйкес, туризмнің негізгі айқындалған түрлері дамитын болады және олардың түрлері келесі суретте берілген [18].

Сурет 1 – Қазақстан Республикасында жүргізілетін туризмнің негізгі түрлері.

1 суреттегі Қазақстан Республикасында жүргізілетін туризмнің негізгі түрлері 2023 жылға дейінгі Қазақстандағы туристік индустрияның дамуын айқындап отыр.

Осы стратегия Қазақстандағы ішкі туризмнің дамуы, сондай-ақ мәдени-туристік кластерлердің өңірлері құрылатындығын білдіреді. Жобаның шеңберінде Қазақстандағы кластерлік аймақтарды дамыту келесі өңірлерде жүзеге асырылады [18].

Сурет 2 – Қазақстандағы кластерлік аймақтарды дамыту.

Кластердің сәтті дамуы бірнеше факторларға әсер етеді және олар инновациялық ортаны қалыптастыруға және елдегі инновациялық инфрақұрылымды тиімді дамытуға мүмкіндік беретін қолайлы инвестициялық климатқа жағымды әсер етеді. Инновациялық кластерлер экспорттық өнімдердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және халықаралық нарыққа шығуға ықпал етеді.

Жыл сайын 12 индикатор бойынша елдердің жаһандық бәсекеге қабілеттілігінің көрсеткіші бойынша Дүниежүзілік Экономикалық Форум нәтижелері жарияланады. Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі - жаһандық зерттеу және экономикалық бәсекеге қабілеттілік тұрғысынан әлемдегі мемлекеттер рейтингі болып табылады.

ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕМЕСІ

1-кестеде елдердің рейтингіне әсер ететін кейбір айнымалылар ұсынылған, бұл факторлар бір-біріне тәуелді. Осы факторлардың көмегімен тәуелді және тәуелсіз айнымалылардың өзара байланысын анықтайтын корреляция коэффициенті (r) есептеледі. R мәндері - 1,0 (қатты теріс байланыс) + 1,0 дейін (күшті оң байланыс) аралығында орналасады. $R=0$ үшін айнымалылар арасында байланыс жоқ.

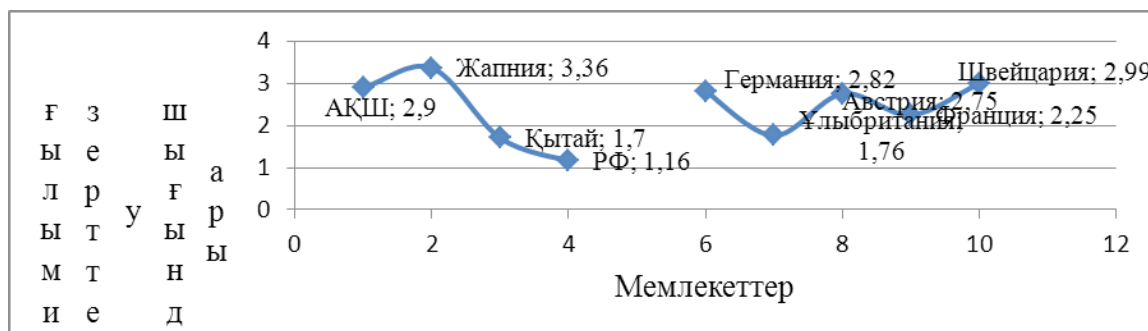
1-кесте. Өзгермелі факторлардың корреляциясының нақты коэффициенті

№	Елдер / индекстер	АҚШ	Жапония	Қытай	Ресей	Үндістан	Германия	Британия	Австрия	Франция	Швейцария
1	Фирманың бәсекеге қабілеттілігі (6-дан)	5,9	5,5	5,0	4,6	4,6	5,7	5,5	5,2	5,2	5,9
2	Инновациялық индекс	61,40	54,72	52,54	38,76	23,72	58,39	60,89	53,10	54,18	67,69
3	Тура шетел инвестициялары, трлн.долл.\$	295	3,8	348	7,7	28,2	52	48,5	13,8	6,5	-
4	ҒЗТҚЖ (%)	2,9	3,36	1,7	1,16	-	2,82	1,76	2,75	2,25	2,99
Ескерту - автордың [19] негізінде жасалған											

Кестедегі деректерге сүйене отырып, бірінші екі фактордың корреляциялық мәні $r=0.89$, яғни өте күшті оң корреляция бар екенін білдіреді. Осы факторлардың өзара жоғары тәуелділігін және мемлекеттің рейтингіне үлкен дәрежеде әсер етуші байланысты көрсетеді.

Мемлекеттік тапсырыстар негізінде ғылымның дамуына, ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-құрастырымдық жұмыстарына (ҒЗТҚЖ) субсидиялардың бөлінуі арқылы экономикалық секторларды инновациялық дамуына мүмкіндік береді.

1-суретте шетелдік елдердің 2016 жылға арналған ҒЗТҚЖ шығындарын көрсетілген [17].

Сурет 1 – Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-құрастырымдық жұмыстарының шығындары, %.

1-суретте көрсетілгендей, ғаламдық әлемдегі тиімді және инновациялық кластерді дамытуға әсер ететін негізгі факторлардың бірі - ҒЗТҚЖ, осы бағыт бойынша Жапонияда, АҚШ-та, Германияда және Швейцарияда басым.

Кластер инновацияны енгізуді ынталандырады, Швейцария мен АҚШ аталған факторға жетекшілік етеді, АҚШ және Қытай тікелей шетелдік инвестицияларды тартуда (ТШИ), Швейцария мен АҚШ фирманың бәсекеге қабілеттілігінде жетекші орын алу туралы мәліметтері 1-кестеде келтірілген.

ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Осылайша зерттеу тәжірибесіне сәйкес, экономикасы дамыған және кейбір дамушы елдерде кластердің қызметін және дамуын негіздейтін негізгі факторларға мыналар жатады:

- кластерлік саясат елді жергілікті немесе ұлттық деңгейде дамыта алады және инновацияны енгізудің әлеуетін дамытып, бәсекеге қабілеттілік пен өнімділікті арттырады;
- егер аймақтың негізгі ресурс көздері мен артықшылықтары бар болса, кез-келген өңірде кластер пайда болуы мүмкін;
- кластерді дамыту аймақтың басқа салаларын ынталандыруға итермелейді және мұндай бұл мүмкіндік білімді қалыптастыруға және арттыруды, қосымша жұмыс орындарын ашуға, әлеуметтік-экономикалық факторларды өсіруге мүмкіндік береді;
- кластерді дамыту шетелдік инвестицияларды тартады, бұл компаниялардың халықаралық нарыққа шығуға арттыруға мүмкіндік береді;
- болашақта кластерлердің табысты дамуы өндіріс пен нарықтың жаһандану үдерістеріне жауап беру қабілетіне, олардың құрылтайшылары жаңа білім көздеріне және экзогендікті қоса алғанда, жаңа білім көздеріне бейімделу қабілетіне байланысты болады.

Қазақстан Республикасының кластерлік бағытта дамуы бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі нақты қадамдар арқылы шетел инвесторларын ішкі нарыққа тарту негізінде туризм индустриясының бәсекеге қабілеттілігін көтеруге серпіліс беретіні айта аламыз.

ҚОРЫТЫНДЫ

Болашақта кластерлердің табысты дамуы өндіріс пен нарықтың жаһандану үдерістеріне жауап беру қабілетіне, компания құрамына кірушілердің жаңа білім көздеріне, экзогендікті факторларға бейімделу қабілетіне байланысты болады.

Шетелдік тәжірибе көрсеткендей, кластерлік инновациялық бизнестің сәтті жұмысы инновациялық орта мен қолайлы инвестициялық ахуалды қалыптастыратын бірқатар факторлар болғанда ғана мүмкін болады.

Ауқымды бюджеттік қаражаттарды қамтитын арнайы мемлекеттік бағдарламаларды әзірлеу және енгізу арқылы инновациялық инфрақұрылымды құрудың барлық әрекеттері сәтті аяқталуы үшін, мемлекеттік немесе шетел қаражаттары қажеттігі туындайды. Себебі, мемлекеттік ресурстар шектеулі. Мұндай жағдайда, әдетте, тек инновациялық ортадағы кейбір факторларға ғана ынталандырушы әсер етуі мүмкін.

Ғылымды дамыту, капитал тарту және барлық факторлардың аралас өзара әрекеттесуіне жағдай жасау арқылы ғана түпкілікті нәтижеге қол жеткізуге болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Городничная, Е.И. (2010), «Зарубежный опыт государственного стимулирования формирования кластеров», Вестник Московского университета, Серия 06. - Экономика, №2, с. 15-26.
- 2 Porter, M. (1998), «Clusters and the new economics of competition», Harvard business review, November-December, с. 78- 79.
- 3 Шерешева, М.Ю. (2010), «Формы сетевого взаимодействия компаний», М.: ГУ – ВШЭ.
- 4 Porter. M. (2000). «Location, Competition and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy», Economic Development Quarterly, Vol. 14.p. 240.
- 5 Muro, M. and Katz, B. (2010), «The New Cluster Moment: How Regional Innovation Clusters Can Foster the Next Economy», Metropolitan Policy Program at Brookings, September, p. 4.
- 6 Лобова, С.В. и Понькина, Е.В. (2012), «Теоретические аспекты функционирования межрегиональных кластеров», Экономический анализ: теория и практика, №17, май.

- 7 Гребф, Г.О. (2006), «От макроэкономической стабильности к инвестиционному росту», II Экономическая политика, №4.
- 8 Пилипенко, И. В. (2005), «Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория, опыт малых стран Западной и Северной Европы», Ойкумена, Смоленск.
- 9 The Institute for Strategy and Competitiveness, International Cluster Competitiveness Project. (2009), 20 September, available at: URL: <http://www.isc.hbs.edu/> (accessed 20.09.2009).
- 10 The Official Business Link to the U.S. Government, (2009), 25 October, available at: <http://www.business.gov/>
- 11 Емельянов, С. (2002), «Стратегия развития науки и технологии в США в XXI веке», Проблемы теории и практики управления, №1
- 12 URL: <http://www.ebn.be/>, available at: 20 September 2009, (accessed 20.09.2009).
- 13 The New Times, (2010), Innovative Clusters // A new way to do business in France, available at: https://nouvelleorleans.consulfrance.org/.../INNOVATIVE_C... (accessed 10.12.2018).
- 14 Zhang, L and Zhang, N., (2015), «The Open Cybernetics &Systemics» Journal, The Development and Research of China Industrial Cluster Based on Supply Chain: A Case of Beijing-Tianjin-Hebei Tourism Destination, №9, p. 1879-1884.
- 15 Xinyan, Z. and Haiyan, S. et al., (2009), «Huang tourism supply chain management: a new research a-genda», Tourism Management, V. 30, pp. 345-358
- 16 Рассадина, А.К. (2014), «Роль кластера в современной экономике: зарубежный опыт», Вестник Московского университета, Серия 06. Экономика, №5, с. 99.
- 17 Ұлт жоспары - Н.Назарбаевтың бес институционалдық реформасын жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадам, (2016). Доступно: URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000100/links>
- 18 Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі тұжырымдамасы, (2017). Доступно: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000406>
- 19 Индекс глобальной конкурентоспособности за 2016- 2017 гг., (2017), URL:<http://www.adilet.gov.kz/ru/articles/globalnyy-indeks-konkurentosposobnosti-na-puti-v-30-ku-konkurentosposobnyh-stran-mira> (дата обращения: 05.04.2017)

REFERENCES

- 1 Gorodnichnaya, E.I. «Zarubezhnyj opyt gosudarstvennogo stimulirovaniya formirovaniya klasterov», Vestnik moskovskogo universiteta, seriya 06. - ekonomika, (2010), №2, s. 15-26.
- 2 Porter, M. «Clusters and the new economics of competition» //Harvard business review. – 1998. – november-december, с. 78- 79.
- 3 Sheresheva, M. «Formy setevogo vzaimodejstviya kompanij», (2010), М.: GU – VSHE.
- 4 Porter, M. «Location, Competition and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy» // Economic Development Quarterly. – 2000. – Vol. 14.p. 240.
- 5 Muro, M. and Katz, B. «The New Cluster Moment: How Regional Innovation Clusters Can Foster the Next Economy» // Metropolitan Policy Program at Brookings, September. – 2010. – p. 4.
- 6 Lobova, S.V. i Ponkina, E.V. «Teoreticheskie aspekty funkcionirovaniya mezhregionalnyx klasterov», Ekonomicheskij analiz: teoriya i praktika, (2012), №17, mai.
- 7 Gref, G.O. «Ot makroekonomicheskoy stabilnosti k investicionnomu rostu», II Ekonomicheskaya politika, (2006). № 4.
- 8 Pilipenko, I. V. «Konkurentosposobnost stran i regionov v mirovom xozyajstve: teoriya, opyt malyx stran zapadnoj i severnoj evropy», (2005), Ojkumena, Smolensk.
- 9 The Institute for Strategy and Competitiveness // International Cluster Competitiveness Project. – 2009. – 20 September, available at: <http://www.isc.hbs.edu/> (accessed 20.09.2009).
- 10 The Official Business Link to the U.S. Government, –2009. – 25 October, available at: <http://www.business.gov/>

- 11 Emelyanov, S. «Strategiya razvitiya nauki i texnologii v ssha v xxi veke», problemy teorii i praktiki upravleniya, (2002), №1
- 12 URL: <http://www.ebn.be/>, available at: 20 September 2009, (accessed 20.09.2009).
- 13 The New Times, (2010), Innovative Clusters // A new way to do business in France, available at: https://nouvelleurleons.consulfrance.org/.../INNOVATIVE_C...
- 14 Zhang, L and Zhang, N., «The Open Cybernetics &Systemics» Journal // The Development and Research of China Industrial Cluster Based on Supply Chain: A Case of Beijing-Tianjin-Hebei Tourism Destination. –2015. – №9, p. 1879-1884.
- 15 Xinyan, Z. and Haiyan, S. et al., «Huang tourism supply chain management: a new research a-genda» // Tourism Management, –2009. –V. 30, pp. 345-358
- 16 Rassadina, A.K. «Rol klastera v sovremennoj ekonomike: zarubezhnyj opyt», vestnik moskovskogo universiteta, Seriya 06. Ekonomika, (2014), №5, s. 99.
- 17 Ult zhospary - n.nazarbaevtyң bes institucionaldyk reformasyn zhyzege asyruzhonindegi 100 nakty kadam, (2016). Доступно: URL : <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000100/links>
- 18 Kazakstan respublikasynyn turistik salasyn damytudyn 2023 zhyлга dejingi tuzhyrymdamasy, (2017). Доступно: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000406>
- 19 Indeks globalnoj konkurentosposobnosti za 2016- 2017 gg., (2017), Доступно: URL:<http://www.adilet.gov.kz/ru/articles/globalnyy-indeks-konkurentosposobnosti-na-puti-v-30-ku-konkurentosposobnyh-stran-mira> (дата обращения: 04.2017)

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается зарубежный опыт кластерного развития. Зарубежный опыт показывает, что успешное функционирование кластерного инновационного бизнеса возможно лишь при наличии и взаимодействии ряда факторов, формирующих инновационную среду и благоприятный инвестиционный климат.

SUMMARY

This article considers foreign experience of cluster development. Foreign experience shows that the successful functioning of the cluster innovative business is possible only in the presence and interaction of a number of factors shaping the innovation environment and favorable investment climate.